

”Svo gengur það til í heiminum, að sumir hjálpa erroribus á gang og aðrir leitast síðan við að útryðja aptur þeim sömu erroribus”. Om udgivelse af norrøne og gammeldanske tekster

af *Britta Olrik Frederiksen*

Den præsentation af nogle hovedtræk i de norrøne og gammeldanske teksters udgivelseshistorie i Danmark som jeg skal give i den næste lille halve time, har som vignet et citat der omsat til dansk lyder ’sådan går det til i verden, at nogle hjælper *erroribus* i gang, og andre siden igen prøver at udrydde de samme *erroribus*’. Fortsættelsen, som der ikke var plads til i overskriften, lyder tørt ’på den måde har begge noget at bestille’: ”Hafa svo hverir tveggja nokkuð að iðja”. Både humorens art og den makaroniske sprogform – islandsk med isprængt latin – har i al fald for nogle af mine tilhørere for længst afsløret ophavsmanden som håndskriftsamleren Arne Magnussen, eller Árni Magnússon, født på Island i 1663 som undersåt i det danske enevoldsrige og død som professor her i København i 1730.

Når jeg har fundet det passende at give Arne Magnussen ordet først, skyldes det ikke så meget at bind 2 af Dansk Editions-historie – det der handler om de norrøne og gammeldanske teksters udgivelseshistorie – ville være blevet en ret kort affære hvis ikke han havde testamenteret sin formue inklusive håndskriftsamling til Københavns Universitet og i testamentet instrueret om hvordan formuen skulle bruges til udforskning og udgivelse af samlingen; men det ville vitterlig være blevet en kort affære, fordi Den Arnamagnæanske Håndskriftsamling både er den på verdensplan vigtigste samling af norrøne håndskrifter overhovedet og den ene af de tre vigtigste samlinger af gammeldanske håndskrifter. Den egentlige grund til at Arne Magnussen har fået ordet ved denne lejlighed, er at hans diktum om at nogle i denne verden begår fejl – fejltagelser, fejltolkninger – og at andre så kan holdes beskæftiget med at udrydde fejlene, træffer en ganske væsentlig del af dynamikken i editionshistorien, ligesom sikkert i andre forskningshistorier, men ikke mindst i editionshistorien; for husk på at for en udgiver begynder tolkningsprocessen allerede ved den elementære overflytning af bogstaver og tegn, ét for ét, fra det ene medie – i bind 2’s tilfælde næsten altid et mere eller mindre læseligt håndskrift – til det andet medie – hidtil normalt et trykt medie – og da en tolkning jo kan være rigtig eller forkert, er fejlmulighedernes antal allerede i denne del af processen principielt nærmest legio. Et fejltolket bogstav eller interpunktionstegn – ”en liden Prikke, f. Ex.”, som Marita Akhøj Nielsen i sit afsnit citerer retshistorikeren Peder Kofod Ancher (1710-1788) for at have pointeret – kan vel at mærke vende op og ned på hele en teksts udsagn. Som nogle måske husker fra avisernes overskrifter i den forgangne sommer, er den strid der for nylig er opstået om indholdet af en passus i den amerikanske uafhængighedserklæring, udsprunget af tvivl om hvorvidt netop sådan ”en liden Prikke” i det håndskrevne originaldokument fra 1776 skal læses som punktum eller komma.

I projekt Dansk Editions-historie er sigtet at besvare en lang række spørgsmål der nogenlunde kan sammenfattes i dette: ’hvornår udgav hvem hvad hvorfor, hvordan, for hvem, på hvis bekostning, i hvilket regi og med hvilken virkning?’. Når jeg nu skal opridse nogle hovedtræk blandt svarene for bind 2’s vedkommende, har jeg dog indset at jeg må sortere lidt ud og har valgt

at koncentrere mig om fluktuationen i udgavemængden til forskellig tid, og dens mulige grunde. Først bør jeg dog præcisere at det ikke er udgaver af alle typer norrøne og gammeldanske tekster vi behandler i bind 2, idet vi ser bort fra tekster der har ren dokument- eller arkivaliekarakter (diplomer, regnskabsbøger, jordebøger og lign.). Jeg skal også præcisere at den udgavetype vi beskæftiger os med og som vi i al fald for tiden før midten af 1800-tallet kalder 'lærd' – for tiden derefter går betegnelsen 'videnskabelig' også an – definerer vi som en udgave hvis ophavsmand er motiveret af historisk interesse, har hentet sin tekst ved kilden og har udstyret teksten med forskellige udenværker til belysning af den: varianter, glossar, kommentar osv. Endelig bør jeg for en ordens skyld tilføje at vi, i henhold til de forskellige fagtraditioner, med norrøne tekster mener tekster i vestnordisk – islandsk eller norsk – sprogform *affattet* på Island før 1540 og i Norge før ca. 1370, og at vi med gammeldanske tekster mener tekster i dansk sprogform *overleveret* i tiden fra ca. 1100 til og med 1515.

Hvis man vil studere udgavemængden langs en tidsakse der ikke er finere inddelt end hensynet til overblikket tillader, og det skønnes i denne forbindelse at måtte være i 25-årsperioder fra år 1600 og frem, nytter det ikke at gøre antallet af udgaver op i titler; for en enkelt titel kan dække over adskillige bind udkommet over en årrække der nemt kan spænde over skellet mellem to 25-årsperioder, eller endda over to sådanne skel (som fx *Middelalderens Danske Bønnebøger* gør). Vil man omvendt gøre antallet op i bind, støder man for det første på den vanskelighed at nogle bind er store og rummelige og både har tekst, oversættelse og kommentar til samme titel inden for sine permer (som fx nogle af Den Arnamagnæanske Kommissions udgaver fra 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet har), mens andre bind er mindre og kun indeholder den ene eller den anden af de dele der hører til én og samme titel (sådan som man fx kunne forstå nogle af Oldskriftselskabets udgaver). For det andet støder man på den kalamitet at nogle titler ikke er udkommet som selvstændige bind, men som artikler i tidsskrifter eller andre samlingsbind, og det ikke sjældent side om side med udgaver af andre titler i samme bind (som fx i serien *Opuscula*, der er udkommet siden 1960 i *Bibliotheca Arnamagnæana*). For det tredje endelig giver det ingen mening at tale om bind i forbindelse med udgaver der kun er udkommet digitalt.

Til den *rent oversigtsmæssige* brug i dag har jeg skønnet at den sidste udvej trods alt var det mindste onde, dvs. at jeg har gjort tallene op i bind, hvad enten det drejer sig om fx tekst, kommentar og oversættelse separat eller alle tre dele i én pakke, og at jeg har droppet såvel småudgaverne i artikelform som de digitale udgaver, der jo alene hører de sidste 10-15 år til. Undervejs i præsentationen skal jeg gøre opmærksom på nogle af de tilfælde hvor denne tællemåde især volder problemer.

Bind 2 behandler som sagt to udgivelsestraditioner, den norrøne og den gammeldanske. Den første har følgende forfattere taget sig af, nævnt i den rækkefølge hvori de optræder i bindet: Gottskålk Jensson (fra hvis afsnit jeg har lånt citatet til vignetten), Ragnheiður Mósedóttir, Matthew James Driscoll, Jonna Louis-Jensen, Tereza Lansing og Johnny Lindholm, alle med nuværende eller tidligere tilknytning til Den Arnamagnæanske Samling på Nordisk Forskningsinstitut. Det er fra deres bidrag at jeg, direkte eller indirekte, har indsamlet de oplysninger som fremgår af Skema 1.

Skema 1: Udgivelse af norrøne tekster i Danmark. Antal udkomne bind

	Arnamagn. Kommission 1772-	Oldskr.- selsk. 1825-	Nord. Lit.-Samf. 1847-1879	STUAGNL 1879-1976	Andet (faksimileserier, HÍB, Manuscr. Nord. m.m.)	
2000-2014	5				3	8
1975-1999	11			1	10	141
1950-1974	27			5	24	
1925-1949	4	3		6	18	
1900-1924	6	4		21	1	
1875-1899	5	5	1	22	8	102
1850-1874	1	2	9		1	
1825-1849	7	21 (48)	7		2	
1800-1824	5				6	
1775-1799	6				3	13
1750-1774	1				3	
1725-1749						
1799-1725						
1675-1699					5	9
1650-1674					4	
1625-1649						
1600-1624						
	185				88	273

Der skal ikke meget skarpsyn til for at opdage at bindantallet generelt stiger fra århundrede til århundrede, som den yderste kolonne til højre viser. Fra 1600-tallet til 1700-tallet vokser det halvanden gang, fra 1700-tallet til 1800-tallet næsten ottedobles det som minimum – måske tidobles det, hvis man tæller på en anden måde – mens det fra 1800-tallet til 1900-tallet igen kun bliver knap halvanden gang større, og endda kun hvis man udgår fra minimum for 1800-tallet (dvs. 102).

I de øvrige kolonner er bindene fordelt alt efter om de er udkommet eller ikke er udkommet gennem én af de fire centrale udgiverinstitutioner som viser sig at have stået for ca. to tredjedele af alle udgivne bind (185 af 273, se nederste række), og de der er, er yderligere fordelt på de fire foretagender enkeltvis. Herefter skal jeg prøve at udpege steder hvor det ifølge skemaet særlig rykker i selskabernes produktivitet eller hvor den ligefrem eksploderer.

I 1600-tallet fandtes der ingen selskaber for norrøn tekstudgivelse. De få bind der kom, havde nordisk-mytologisk, nordisk-sagnhistorisk eller nordisk-historisk indhold og afspejler tidens lærdes lidenskabelige interesse for det danske riges ældste historie. Denne interesse blev som bekendt støttet af den danske konge, der lå i kappestrid med den svenske om hvem af de to der kunne

dokumentere den længste og mest glørværdige fortid for sit rige. De fem bind fra sidste fjerdedel af 1600-tallet kræver dog en lille fodnote. De kom drattende i rasende fart inden for to-tre år (1688-1690) og var trykt på bispesædet Skálholt på Island, hvor der ellers kun udkom opbyggelige skrifter. Biskoppens bagtanke var sikkert at de ville gå som varmt brød til det islandske publikum, der var sultent efter ikke-opbyggelige skrifter, og dermed redde trykkeriets økonomi. Om det gjorde, vides ikke; men vist er det at det blev et ganske kort intermezzo, og at ortodoksien igen lagde sin hånd på pressen på Island, og siden pietismen, der udtrykkelig forbød læsning af sagaer – historier som det er usømmeligt for kristne at læse og ”som Helligånden ærgrer sig over”, citerer Gottskålk Jensson en hustugtforordning fra 1746 for at have indskærpet.

For 1700-tallet tilslører skemaets indretning at alle århundredets norrøndugaver undtagen én kom inden for de sidste tre årtier, og at undtagelsen ligger så tæt på denne grænse som i 1768. Der hvor det rykker mest i 1700-talssektionen, skønt ikke meget, er ude i yderste venstre kolonne, som er forbeholdt Den Arnamagnæanske Kommission, dvs. den bestandige kommission der langt om længe blev nedsat i 1772, 42 år efter Arne Magnussens død, for at sørge for at hans testamentariske bestemmelser blev eksekveret, herunder den at der helst årlig fra pressen skulle udkomme ”et eller andet grundigt Skrift”, som – i overensstemmelse med hans skepticistiske og rationalistiske ånd – skulle være udvalgt blandt de ”troeværdigste, beste og nyttigste Skrifter”, modsat dem ”som maatte findes at være til største Deelen fabelagtig”. Den sidste bestemmelse blev allerede fraveget ved kommissionens publikation nr. 2, Gunnlaug Ormstunges saga, der snarest sorterer under de fabelagtige og derfor måtte ledsages af forskellige undskyldende bemærkninger i fortalen. Skemaet selv viser med al ønskelig tydelighed at ej heller bestemmelsen om en årlig udgivelse kunne efterleves, end ikke i begyndelsen af kommissionens virke.

At der i 1800-tallet faktisk indtraf hele tre udgaveeksplorationer og ikke kun to, skal man nok granske skemaet ret grundigt for at opdage. Den første, i Det Nordiske – siden 1828: det Kongelige Nordiske – Oldskriftselskabs kolonne, er det dog ingen kunst at få øje på. Dette selskab var stiftet da nationalromantikken var på sit højeste, i 1825, og dens ånd lyser igennem formålsparagraffens ord om at selskabet skulle udgive og fortolke islandske oldskrifter og i øvrigt alt hvad der kunne tjene til ”at oplyse det gamle Nordens Historie, Sprog og Oldsager” og derved ”vække og nære Kærlighed til Fædre og Fædreland”. Sjælen i foretagendet var dets sekretær, Carl Christian Rafn (1795-1864), der sammen med et par andre islandskebejstrede fra kredsen omkring sprogvidenskabsmanden Rasmus Rask (1787-1832) havde været med til at stifte selskabet og i praksis bestyrede det lige til sin død. Rafn må, som det er blevet sagt, have været i besiddelse af et magisk forretningstalant; for det lykkedes ham i årene mellem 1825 og 1847 at få udgivet hele 21 bind. Hvis man medregner de bind med latinske og danske oversættelser der hører sammen med nogle af de 21 bind, løber tallet helt op på 48.

I 1847 stoppede virksomheden imidlertid brat og kom kun ganske småt op i omdrejninger i årtierne derefter. Årsagen til opbremsningen var et oprør inde fra Oldskriftselskabets egne rækker, dels mod Rafns autokratiske styreform og manglende vilje, eller evne, til at holde selskabets og sin egen økonomi adskilt, dels mod udgavernes indretning. De var for store, for dyre, for komplicerede og mest rettet mod et internationalt publikum, blev det indvendt. Den anke kom først og fremmest

fra en af selskabets højt respekterede veteraner, N.M. Petersen (1791-1862), Rasmus Rasks ven fra drengsårene i Odense, der i 1845 var blevet Nordens første professor i de nordiske sprog og brændte for at bringe oldnordisken ud til folket, i håb om på den måde at kunne dæmme op for sproglig og kulturel indflydelse sydfra – vi er vel at mærke sidst i 1840'erne, da det trak op til krig mod syd, og den skandinaviske bevægelse havde vind i sejlene som aldrig før. Utilfredsheden med Oldskriftselskabet førte til at der i januar 1847 blev oprettet et nyt udgiverforetagende, Det nordiske Literatur-Samfund, egentlig efter Petersens initiativ, men i praksis organiseret af hans unge handlekraftige professorkollega, orientralisten N.L. Westergaard (1815-1878) og stærkt støttet af en kreds af indflydelsesrige personer, hvoriblandt nogle af tidens ledende politikere fra den nationalliberale og skandinavistiske fløj – fx kendte navne fra Danmarkshistorien som H.N. Clausen, Joachim Frederik Schouw og A.F. Krieger. Samfundet havde udgivelse af nordiske oldskrifter ”paa en med Almenhedens Tarv overensstemmende Maade” øverst på programmet og udsendte i løbet af årene 1847-1849 hele syv (små) bind. Også i første halvdel af 1850'erne fulgte bindene i et tempo der sagtens kunne konkurrere med Oldskriftselskabets når det gik stærkest dér; men farten faldt ret hurtigt, og da Westergaard, som havde været formand siden oprettelsen, døde i 1878, var der kun udkommet ét hæfte inden for de sidste 16 år.

På dette tidspunkt stod det første kuld universitetsuddannede nordiske filologer imidlertid klar til bare at tage fat, og fem af dem med Svend Grundtvig (1824-1883) i spidsen skabte på ruinerne af det gamle samfund – juridisk set som dets arving – et nyt samfund, Samfund til Udgivelse af Gammel Nordisk Literatur (STUAGNL), som var det der foranledigede århundredets tredje og nok så synlige eksplosion i antallet af norrøndgaver, 22 stykker fra 1879 til 1900. Programmet var i og for sig det samme som forgængerens, det folkelige sigte dog fraregnet – der var tale om et rent videnskabeligt projekt, men under samme yderst beskedne ydre former som i det gamle samfund.

Det nye samfunds produktivitet holdt sig nogenlunde, som skemaet viser, i den første fjerdedel af 1900-tallet; men i tredje fjerdedel, i praksis først i 1958, flyttede produktiviteten tilbage til Den Arnamagnæanske Kommission, der havde ført en stille, men stabil tilværelse siden vi forlod den i 1700-tallet. Ligesom ved stiftelsen af Det nordiske Literatur-Samfund i 1847 var der en vis portion politik indblandet i denne flytning. Den kan ses som funktion af statslig dansk oprustning imod et faktum som var blevet slået fast i en kronik i Politiken i 1950 af den daværende professor i islandsk sprog og kultur ved Københavns Universitet, Jón Helgason (1899-1986). Anledningen var et ønske som var blevet (gen)fremsat fra den dengang stadig unge islandske stats side, ønsket om at få de islandske håndskrifter i Danmark leveret tilbage til Island. Jón Helgasons pointe var at kun Island kunne præstere en forskerstab der var i stand til at sikre den videnskabelige udnyttelse af håndskrifterne. Hans udtalelse stod på solidt editionshistorisk fundament; for nu skal jeg ikke holde længere på den hidtil velbevarede hemmelighed at næsten al norrøndgivelse i Danmark før 1879 og også en hel del derefter havde været udført af islændere eller under islandsk medvirken, af den simple grund at det kun var islændere der beherskede sproget, og derfor kun dem der – i al fald i princippet – kunne læse håndskrifterne uden *erroribus*. Oprustningen fra den danske stats side bestod i etableringen af Det Arnamagnæanske Institut på Københavns Universitet, nu Den Arnamagnæanske Samling under Nordisk Forskningsinstitut, og i årlige bevillinger bl.a. til serien *Editiones Arnamagnæanae*, som udgives af eller under medvirken af forskerstaben ved

instituttet/samlingen. Det er de udkomne bind i denne serie som gemmer sig bag skemaets høje udgavetal i 1900-tallets senere årtier. Hvis jeg havde kunnet medregne alle de mindre udgaver der er kommet som artikler i serien *Opuscula* i *Bibliotheca Arnamagnæana* – også udgivet af eller under medvirken af instituttets/samlingens forskerstab – ville tallene i de tre øverste celler af Den Arnamagnæanske Kommissions kolonne vokse med henholdsvis 8, 18 og 24 stykker.

Hermed forlader jeg norrønudgivelsen og vender mig til gammeldanskudgivelsens historie, som skrives i bind 2 af Marita Akhøj Nielsen fra Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og af Anne Mette Hansen og mig selv fra Den Arnamangæanske Samling. Den kan gøres noget kortere af, dels fordi Marita Akhøj Nielsen selv vil præsentere sit bidrag om lidt, dels fordi to af udgiverselskaberne allerede er introduceret og et tredje sikkert igen vil blive nærmere omtalt af Johnny Kondrup.

Omsat til statistik efter de antagne principper, og med alle de forbehold det indebærer, ser de gammeldanske teksters udgivelsehistorie ud som på skema 2 (hvis nederste række er holdt uden for sammentællingerne fordi de gammeldanskudgaver fra perioden 1500-1599 der – kortfattet – er omtalt i bind 2, ikke er egentlig lærde udgaver).

Skema 2: Udgivelse af gammeldanske tekster i Danmark. Antal udkomne bind

	Nord. Lit.-Samf. 1847-1879	STUAGNL 1879-1976	UJDS 1879-	DSL 1911-	Andet (faksimileserier, mindre selskaber m.m.)	
2000-2014					2	2
1975-1999				6	3	71
1950-1974			5	17	7	
1925-1949		3	3	10	3	
1900-1924		1	3	1	9	
1875-1899		4	2		4	36
1850-1874	4				12	
1825-1849	1				8	
1800-1824					1	
1775-1799					3	6
1750-1774					3	
1725-1749						
1700-1724						
1675-1699					1	3
1650-1674					1	
1625-1649					1	
1600-1624						
	60				58	118
1500-1599	(ca. 5)					

Skemaet viser straks at det er et betydelig mindre korpus man har med at gøre hér end dér; men det viser også straks ved første blik to forhold som går igen fra Skema 1. For det første det banale at bindtallet stiger århundrede for århundrede, og for det andet det lidt mindre banale at det er fra 1700-tallet til 1800-tallet at det store kvantitative spring sker. Fra 1600-tallet til 1700-tallet fordobles bindenes antal, mens det seksdobles fra 1700-tallet til 1800-tallet og igen kun fordobles fra 1800-tallet til 1900-tallet. Der er ingen tvivl om at springet hænger sammen med faktorer jeg allerede har nævnt i forbindelse med norrønudgivelsen: nationalromantikken, Rasmus Rask og hans bedrifter inden for sprogvidenskaben i almindelighed og de nordiske sprog i særdeleshed og endelig oprettelsen af professoratet i de nordiske sprog i 1845.

Den næste observation er at de centrale udgiverselskaber kun har stået for godt halvdelen af den samlede bindmængde, hvor det drejede sig om to tredjedele af de norrøne bind. Det ældste gammeldanskudgivende selskab af nogen betydning er det skandinavistiske Det nordiske Literatur-Samfund, der jo var stiftet så sent som i 1847 og kun som det tredjeældste af de norrøne selskaber. Interessen for gammeldanske tekster, bortset fra de historiske og juridiske, som man hele tiden havde interesseret sig for, slog først igennem med Christian Molbechs nationalromantisk inspirerede udgivelsesraptus i anden fjerdedel af 1800-tallet. Det er den der er årsag til 4 af de 8 udgaver fra denne periode under kolonnen ”Andet” i Skema 2.

Når Det nordiske Literatur-Samfunds arvtager, STUAGNL, ikke eksploderer ud i to cifrede tal i sidste fjerdedel af 1800-tallet, som det skete med hensyn til norrønudgivelsen, er en del af forklaringen at samfundet knap var kommet til verden før det fik en næsten-tvilling – snarere end en konkurrent – og at det med tiden hovedsagelig blev det yngre af de to samfund som tog sig af gammeldanskudgivelsen. Tvillingesamfundet fik navnet Universitets-Jubilæets danske Samfund, fordi det ligesom STUAGNL var grundlagt i Københavns Universitets 400 års jubilæumsår 1879. Baggrunden for den ejendommelige dublering var ikke helt så fredelig som brødrenes senere sameksistens. En kreds af modersmålselskere – som der var mange af i årtierne efter 1864 – var indigneret over at en vigtig erkendelse var blevet undertrykt i begejstringen for islandsk i fagtraditionen fra Rask og N.M. Petersen. Erkendelsen gjaldt det faktum at der fandtes arkaiske træk i dansk som ikke kunne afledes af islandsk, men gik bag om islandsk; det havde bl.a. den dialektkyndige Christian Molbech (1783-1857) og den runekyndige P.G. Thorsen (1811-1883) indset tidligere i århundredet (P.G. Thorsen er manden bag 4-tallet i perioden 1850-1874 i Det Nordiske Literatur-Samfunds kolonne i Skema 2). De indignerede modersmålselskere havde derfor stiftet det nye samfund med et omfattende program for videnskabelig udforskning af dansk, og kun dansk, sprog (senere også dansk litteratur og danske folkeminder), og udgivelse af ældre danske skrifter indgik naturligvis som et betydningsfuldt punkt på programmet.

Skema 2 kan ikke skjule at det gik trægt for begge samfund med gammeldanskudgivelsen. De levede hovedsagelig af medlemskontingenter og -gaver, efterhånden dog tillige en vis statsstøtte. I Universitets-Jubilæet danske Samfund var en betydelig del af støtten imidlertid bundet til et andet og ganske vist også for gammeldanskudgivelsen meget nødvendigt projekt, Otto Kalkars Ordbog til det ældre danske Sprog, der udkom hæftevis hos samfundet gennem hele det første halvtredje årti af dets levetid.

Denne uendelige træghed i udgivelsestakten fik en ung og effektiv udforsker af dansk, og først og fremmest gammeldansk, sprog, til at tage affære i 1911. Som mange ved, var det den 29-årige dr.phil. Lis Jacobsen, der havde følt sig bremset i sine videre studier af det danske rigssprogs historie, simpelt hen fordi hun manglede tidssvarende udgaver at bygge sin undersøgelse på, og da ikke mindst gammeldanskudgaver. Sammen med Carl S. Petersen lykkedes det hende på mirakuløs vis at få stablet Det Danske Sprog- og Litteraturselskab på benene i løbet af en måned, typisk nok snarest efter model af Oldskriftselskabet, hvis øjeblikkelige succes i sin tid netop havde skyldtes en person med samme fabelagtige talent for at trykke på de rigtige knapper på det rigtige tidspunkt. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab blev hurtigt et velkonsolideret foretagende med gang i mange slags projekter, men gav naturligvis også husly til de store gammeldanskudgaver der havde været *primum movens* for dets tilblivelse: landskabslovene, købstadlovgivningen, rigslovgivningen og bønnebøgerne. Det er disse bindstærke værker der primært har udløst det moderate boom i tallene i 1900-talssektionen af Skema 2, og hvis jeg havde kunnet medregne de glimrende udgaver der er kommet digitalt i regi af DSL-projektet *Studér middelalder på nettet*, ville boomet være fortsat med voldsom kraft ind i næste århundrede.

Den lille rundgang i århundrederne bag os og besøgene hos de forskellige selskaber der tappert har holdt editionsvirksomheden ved lige, slutter passende ved denne udgavetype, der ser ud til at blive den nærmeste fremtids foretrukne. Den hidtidige udforskning af editionshistorien viser under alle omstændigheder at der vil være rigeligt at tage fat på for editorer i fremtiden, og følgelig også for editionshistorikerne. ”Hafa svo hverir tveggja nokkuð að iðja”.